

А. М. Домановський (Харків)
Монетна реформа
франкського короля Теудеберта I (534–547)
у контексті франксько-візантійських відносин VI ст.

Andrew M. Domanovskyi (Kharkiv)
Monetary Reform of the Frankish king Theudebert I (534–547)
in the Context of Frankish-Byzantine Relations of the VI Century

Одним із найуспішніших правителів франкської королівської династії Меровінгів справедливо вважають Теудеберта I (534–547) — сина Теудеріха I (511–533) й онука славнозвісного Хлодвіга (481/482–511). Вперше про нього згадує Григорій Турський, описуючи розділення Франкської держави після смерті Хлодвіга між синами — Теудеріхом, Хлодомером, Хільдебертом і Хлотарем. У Теудеріха, зазначає історик, вже тоді був дорослий син Теудеберт, статний, доблесний і діяльний (*elegantem atque utilem* (Greg. Tur. hist. Franc. III, 1); у «Хроніці Фредегара» — *utilem et strenuum* (Fredegar. III, 29)). Після смерті Теудеріха саме Теудеберт від 534 р. успадкував батькову частину спільної Франкської держави (Greg. Tur. hist. Franc. III, 23; Fredegar. III, 39; Agath. I, 3), яку дослідники позначають як «часткове» або «дольове» королівство («*Teilreich*»). До неї належали північно-східні франкські землі, а саме колишні римські провінції Верхня Германія і Нижня Германія, Бельгія Перша, а також південно-східна частина Бельгії Другої та землі у середній течії Рейну. У межах володінь Теудеберта були розташовані такі важливі міста, як Трір, Майнц, Кельн, Верден, Туль, Базель, Шалон і Реймс. Після завоювання Бургундського королівства Теудеберт отримав також Шалон-на-Соні, Невер, Безансон, Отен, Лангр, Аванш та Вівьє Сіттан.

Теудеберт виявився таким само успішним спадкоємцем політичного таланту, амбіцій і прагнень Хлодвіга, як і його батько Теудеріх. Мабуть, саме їм двом найбільшою мірою вдалося втілити в життя прагнення їхнього батька і діда. Джерела одноставно стверджують, що Теудеберт був щонайменше неабияким королем, який перевершив своїх дядьків і співправителів Хільдеберта і Хлотаря. «Великим королем франків» (*rex magnus Francorum*) названо Теудеберта у хроніці Марія Аваншського (Marīi ep. Avent. Chronica, an. 548). Панегіричну характеристику складе йому Григорій

Турський, стверджуючи, що онук Хлодвіга правив своїм королівством справедливо, шанобливо ставився до єпископів, обдаровував Церкву, піклувався про бідних й здійснював інші численні благодіяння (Greg. Tur. hist. Franc. III, 25).

Цікаво, що докладні характеристики досягнень і планів франкського короля залишили не лише франкські, а і візантійські історики — Прокопій Кесарійський та Агафій Мірінейський. Цей останній навіть стверджував, що Теудеберт міг скласти гідне суперництво візантійському імператору Юстиніану I (527–565) і планував на чолі коаліції германських народів рушити походом проти Візантії, оволодіти Фракією, і навіть, судячи з контексту, спробувати захопити Константинополь. І хоча візантійський автор зауважував, що похід германців проти Візантії, швидше за все, скінчився би їхньою поразкою, однак одночасно визнавав задум Теудеберта амбітним і здійсненим. Франкський король, за свідченням Агафія, розгорнув активну дипломатичну діяльність, підбурюючи до спільного виступу проти Східної Римської імперії гепідів, лангобардів та інші сусідні народи. Історик не має сумніву, що якби не передчасна смерть Теудеберта, похід було би розпочато (Agath. I, 4). Навіть якщо Агафій дещо перебільшує амбіції Теудеберта й особливо ступінь його готовності організувати і виступити у похід проти Константинополя, наведена характеристика прагнень і намірів франкського короля кинути виклик Імперії видається в цілому об'єктивною і підтверджується свідченнями інших джерел.

Прокопій Кесарійський роздратовано повідомляє, що за правління Теудеберта франки поновили проведення кінних перегонів у цирку в Арелаті, а також почали карбувати монету з наявного у Галлії золота. Обурення історика спричинив не той факт, що франки почали карбувати золоту монету, а те, що на ній було розміщено зображення франкського короля, а не римського імператора, як це зазвичай було раніше. Прокопій додає, що навіть володар Персії, який був власником величезної кількості золота, не наважився карбувати власну золоту монету, обмежившись випуском срібної. Не зробив цього і жоден з інших варварських правителів, оскільки, на думку візантійського історика, вони не змогли би ввести таку монету в обіг із тими, хто мав з ними торговельні справи (Procop. Bell. Coth. VII, 33). Франкський король Теудеберт став, таким чином, показовим винятком на загальному тлі.

Те, що відомості Прокопія про карбування франкським правителем золотих монет з його власним зображенням не були вигадкою або переключеною інформацією, засвідчують знахідки викарбуваних у Майнці золотих солідів. На них Теудеберта I зображено у вигляді римського імператора зі щитом та скіпетром. Зображення супроводжене написом «Dominus Noster

Theudebertus Victor» — «Пан Наш Теудеберт Переможець». Від цього самочинного титулування залишався лише один крок до того, щоб проголосити себе імператором, адже у Візантії титул «Imperator» в якості почесного позначення переможного полководця міг замінюватися синонімічними «Triumphator» або «Victor». Більше того, на частині монет Теудеберта було викарбувано ще більш претензійний титул «Dominus Theudebertus Augustus», немов би він поставив собі за мету проголосити себе імператором. Це був вражаючий для того часу дійсно революційний крок, який підважував усю усталену традицію, в межах якої варварські правителі не сміли поміщати власне зображення на карбовані ними ж золоті монети. Таким чином, Теудеберт I Меровінг відкидав своє становище нижчого, підлеглого Імперії суто регіонального правителя, й рішуче заявляв про свій рівний статус із римським імператором, відкрито кидаючи тим самим виклик своєму могутньому сучасникові Юстиніану I Великому (527–565). Цей крок, який викликав розгніване здивування Прокопія Кесарійського, цілком вписується у контекст описаних Агафієм Мірінейським планів Теудеберта здійснити похід на Константинополь.

Отже, карбуючи золоту монету із власним зображенням з імператорськими інсигніями і відповідною, близькою до імператорської титулатурою, франкський король робив цілком наочну і зрозумілу сучасникам заявку на те, щоб претендувати на статус римського імператора. Як бачимо, саме онук Хлодвіга Теудеберт виявився найбільш послідовним продовжувачем справи свого видатного діда і найбільшою мірою сприйняв і засвоїв римську традицію. Ту ж само глобальну мету, що і карбування монети, переслідували і згадані Прокопієм кінські перегони у цирку Арля — так франкський король прагнув у всьому бути схожим на римського імператора, перетворитися з варвара на римлянина — конунг мріяв стати самодержцем, імператором, з Хлодвіга або Теудеберта — Августом.

Безсумнівно, за цим стояло не тільки бажання самого франкського короля, йому допомагали і радили, його не до кінця усвідомлені помисли і прагнення втілювали у конкретну форму освічені і досвідчені представники галло-римської знаті, які належали до найближчого кола оточення правителя. Григорій Турський зберіг нам імена декого з них — Астеріол, Секундін, Парфеній (Greg. Tur. Hist. Franc. III, 33, 36). Саме під впливом цих і подібних до них галло-римлян Теудеберт усвідомлював бажання стати не просто найбільш «римським» з усіх франкських королів Галлії, але і, можливо, наважитися на щось набагато більше і величне. Цей король франків з усією очевидністю йшов тим самим шляхом, на якому перед ним стояв блискучий Хлодвіг, який іменувався, за свідченням Григорія Турського, «консулом або Августом» (consul aut augustus) (Greg. Tur. Hist. Franc.

II, 38), а десь у далекому майбутньому за ним постане могутня фігура імператора Карла Великого. І хто знає, як далеко зміг би просунутися король Теудеберт I Меровінг по цьому шляху, якби не випадкова смерть на полюванні 547 р.

Так через перстень Хільдеріка з написом «Childerici Regis», приписуваний Хлодвігу титул Августа і золоті монети Теудеберта зримо давала про себе знати римська імперська традиція, життєві сили якої на Заході були далеко не вичерпані після позбавлення влади західноримського імператора Ромула Августа 476 р. Королі франків ніколи не обмежували простір своєї держави кордонами колишньої римської провінції Галлії, межі якої нічого для них не значили. Франкське королівство (*Regnum Francorum*) мислилося або, скоріше, відчувалося ними як продовження Римської імперії (*Imperium Romanum*), й у контексті цього відчуття їхні нинішні володіння були лише ядром, плацдармом для поширення владарювання франків на всі колишні території імперії римлян, зокнайменше — на Заході. Програма, яку спроможеться реалізувати Карл Великий, значною мірою була зумовлена світоглядними позиціями, властивими вже королям династії Меровінгів.

Звичайно, рідко коли реальні військово-політичні можливості когось із меровінгських правителів були достатніми для практичного втілення їхніх ідеологічних домагань. Сила-силенна об'єктивних і суб'єктивних перешкод стояла на цьому шляху — від рівня суспільного, економічного і військового потенціалу Франкського королівства до заплутаних хитросплетінь боротьби за спадкування земель роз'єднаних «часткових королівств», мінливих меж реальної королівської влади над підданцями і особливостей характерів кожного з королів франків. Можна не сумніватися, що якби Теудеберт I реально володів усім Франкським королівством, а не лише однією з його частин, то його претензії на владу над усім Заходом спиралися б на суттєво більший військово-економічний і суспільно-політичний потенціал. Однак навіть і в цьому випадку він залишався б лише одним із варварських королів, змушеним рахуватися з сусідами, а також з позиціями угруповань військової і землевласницької знаті та племінними традиціями. Без налагодженої адміністрації — як центрального уряду, так і органів управління на місцях, без усталеного адміністративно-територіального поділу території королівства, без регулярної армії, замість якої була лише відносно невелика професійна дружина і різношерсте народне ополчення, — без усього цього і багато чого іншого, що відрізняє звичну нам регулярну державу від ранньосередньовічного варварського королівства — годі було й думати про будь-яке відновлення Римської імперії на Заході, нехай навіть руками і зброєю такого потужного народу, як франки. Якщо у Східній Римській

імперії і непокоїлись через ймовірні плани Теудеберта I організувати похід проти Константинополя (зафіксований в «Австразійських листах» (*Epistolae Austrasicae*, 20) інтерес імператора Юстиніана Великого до меж *Regnum Francorum* може бути розцінений саме у цьому ключі), то абсолютно правий був Агафій Мірінейський, який стверджував, що франкському королю судилося б лише безславно загинути, якби він дійсно наважився вторгнутися у візантійські володіння.

